

บทที่ 8 วิจัยชุมชนเพื่อชุมชน

บทนำ

การวิจัยชุมชนเพื่อชุมชน ถือว่ามีใช้บทบาทของนักวิจัยภายนอกของชุมชนเพียงฝ่ายเดียวที่จะทำให้เกิดการพัฒนาได้ แต่สิ่งสำคัญนั้นเกิดจากนักวิจัยชุมชน ชาวบ้านได้เข้ามาร่วมในการสร้างชุมชนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องหนึ่งเรื่องใดอย่างจริงจัง อันเกิดจากการระบุดความต้องการจากภายในชุมชนให้เกิดการตระหนัก ในการสร้างจินตนาการแห่งการพัฒนาอย่างมีศิลปะให้เป็นกระบวนการของชุมชน โดยนักวิจัยของชุมชนถือเป็นหุ้นส่วนใหญ่ มากกว่านักวิจัยจากภายนอกที่จะต้องมีการสร้างสรรค์จากจินตนาการ ให้เกิดเป็นความจริง (วิจารณ์ พานิช, 2553: 27-32) ที่สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาประเทศด้วยตนเอง จากพื้นฐานของคนที่สามารถนำมา ซึ่งการแก้ปัญหาของประเทศและสังคม จากจุดอ่อนให้มาเป็นจุดแข็งเพื่อการแข่งขัน และสร้างโอกาสเพื่อความได้เปรียบในอนาคตได้

การสืบค้น ค้นหา ปฏิบัติสู่การทดลองแล้วซ้ำอีกอย่างไม่มีที่สิ้นสุดเป็นการสร้างตรรกะแห่งการพัฒนาอย่างมีเหตุผล สอดคล้องกับหาแนวทางยกระดับให้มีมาตรฐานสูงขึ้นเรื่อยๆ โดยการสร้างตรรกะแนวคิดอย่างมีเหตุผลถือว่าเป็นการวิจัยให้เกิดเชิงประจักษ์ โดยเฉพาะการศึกษาวิจัยชุมชนหรือท้องถิ่นด้วยความตระหนักของชุมชนเองในเรื่องต่างๆ ที่อยู่รอบตัวเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ในการยกระดับการพัฒนาชุมชน ถือว่ามีความสำคัญยิ่งต่อการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์เศรษฐกิจโลก แต่พื้นฐานของการพัฒนาในเชิงรูปธรรมต้องเข้าใจถึงแก่นของชุมชนหรือท้องถิ่นของตนให้ท่องแท้ โดยสามารถแบ่งได้ 4 ประการ คือ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2548: 15-21) 1) โครงสร้างและความสัมพันธ์ของระบบต่างๆ ในสังคมเสียก่อน เปรียบได้กับบ้านต้องสร้างโครงสร้างให้เห็นแบบถึงความสัมพันธ์ ให้เป็นพลวัตของสถาบันต่างๆ ในสังคม เช่น สถาบันด้านรัฐ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษาและสถาบันเศรษฐกิจ เป็นต้น เหตุที่ต้องเข้าใจถึงโครงสร้างของสังคม เพราะมีผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หรือถ้าสิ่งหนึ่งสิ่งใดอาจทำให้การอธิบายให้เห็นภาพที่คลาดเคลื่อนได้ 2) การสร้างตรรกะของสังคมอย่างเป็นกระบวนการ กล่าวคือ การเกิดเป็นสังคมที่มีการสร้างปฏิสัมพันธ์กันได้ ต้องมีการพัฒนาการจากจุดเล็กก่อตัวให้เป็นสถาบัน มีชนชั้น มีการปกครองซึ่งจะอธิบายถึงปรากฏการณ์จากอดีตที่มีความเชื่อมโยงมายังปัจจุบัน และสามารถคาดการณ์ในอนาคตได้ 3) ความขัดแย้งของธรรมชาติที่มีจะละเลย ที่จะต้องพิจารณาถึงพฤติกรรมของสังคม ว่าจะต้องมีเหตุที่เห็นร่วมกับเหตุที่ต้องเห็นต่าง ถือว่าเป็นเรื่องธรรมชาติที่จะต้องสร้างความสมดุลระหว่างคนส่วนมากกับคนส่วนน้อย ที่เหตุไม่เหมือนกันและไม่สามารถละเลยได้ เพื่อให้เกิดการร่วมมือกัน ให้ก้าวข้ามต่อการพัฒนาต่อชุมชนท้องถิ่นให้เกิดความสมบูรณ์ที่สุดเท่าที่เป็นไปได้ 4) การวิเคราะห์สังคมโดยใช้แง่มุมการมองของชาวบ้าน ถือว่าสำคัญระดับต้นๆ ของการพัฒนาวิจัยเพื่อชุมชนที่ต้องรับฟังและทำความเข้าใจมุมมองของชาวบ้านที่แบ่งปันความรู้ใหม่ๆ ในมุมมองของชาวบ้านเพื่อให้สะท้อนถึงความต้องการ อารมณ์ ความรู้สึกของความปลอดภัยที่จะให้เกิดการร่วมมือในการพัฒนาชุมชนด้วยจิตอาสาอย่างแท้จริงเมื่อชาวบ้านได้มีส่วนร่วมต่อการพัฒนาชุมชนของตนเอง

ในบทความนี้ได้มองถึงการสร้างองค์ความรู้จากพื้นฐานของชุมชน สู่อการพัฒนาด้วยความสนใจของชุมชนตนเอง ที่ต้องตระหนักในการปรับเปลี่ยนหรือแก้ปัญหาให้สอดคล้องกับบริบทชุมชน ดังนั้น จึงนำซึ่งการศึกษาเกี่ยวกับการวิจัยชุมชนเพื่อชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในอนาคต โดยบทความนี้ได้แบ่งเป็น 4 ประเด็น ดังนี้ 1) แนวคิดการวิจัยชุมชนเพื่อชุมชน 2) กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน 3) รูปแบบการทำงานวิจัยเน้นชุมชน 4) การวิจัยแก้ไขปัญหาชุมชน 5) สรุปลวิจัยชุมชนเพื่อชุมชน

แนวคิดการวิจัยชุมชนเพื่อชุมชน

การวิจัยชุมชนเพื่อชุมชนถือเป็นยุทธศาสตร์ของประเทศ ที่ต้องดำเนินการอย่างเร่งด่วน ต่อเนื่องด้วยการสร้างฐานความเข้มแข็ง ให้ชุมชนได้มีความเข้มแข็งในทุกๆ ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม สุขภาพ ที่สามารถครอบคลุมด้านร่างกาย ทางจิต ทางสังคม และทางจิตวิญญาณไปพร้อมๆ กัน (ประเวศ วะสี, 2548: 5-13) ด้วยการสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน ในการปฏิบัติที่เป็นชุดต้องอาศัยจิตใจที่เน้นคุณค่ามากกว่ามูลค่าที่จะทำให้เกิดโครงสร้างทางกายภาพทั้งความรู้ การเรียนรู้ และการจัดการองค์กรที่ต้องมีความสามารถเชื่อมโยงเป็นกระบวนการได้ โดยหลักการจะทำให้ชุมชนได้สร้างความเข้มแข็งจากภายในสู่ภายนอกของตน ที่สามารถจัดการกับวิถีชีวิตได้ ที่นำไปสู่การรักษาความสุข รักษาทรัพยากร รักษาวัฒนธรรม การดูแลกันให้เกิดความผาสุก โดยจะแก้ปัญหาในระยะยาวในด้านการศึกษา เศรษฐกิจ ที่ชุมชนไม่สามารถจะแก้ปัญหาได้ทันที แต่การเติบโตทางปัญญา การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาในประเด็นต่างๆ ที่ชุมชนเห็นว่าเร่งด่วนและสำคัญจะทำให้เกิดการพัฒนาดังกล่าวได้อย่างมีคุณภาพและยั่งยืน

ความหมายแนวคิดการวิจัยเพื่อชุมชน/ท้องถิ่น

ปิยะวัติ บุญ-หลง (2548: 15-22) ได้กล่าวว่า การทำงานวิจัยเพื่อชุมชนหรือท้องถิ่น ต้องเกิดจากคนที่เกี่ยวข้องจริงๆ แม้จะเป็นเรื่องเล็กๆ ก็ตาม โดยกลุ่มที่สำคัญ คือ “ชาวบ้าน” มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงที่ต้องให้มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ในการจัดการกับชีวิตของตนเองแก้ปัญหาและรับมือกับอนาคต ถ้าชาวบ้านดำเนินการเองก็ไม่จำเป็นต้องถามว่า “งานวิจัยทำแล้วใช้หรือไม่” “ทำแล้วชาวบ้านได้อะไร” เพราะชาวบ้านเป็นคนทำที่นำมาซึ่งการบันทึก ทบทวน วิเคราะห์

ทิพวัลย์ สีจันทร์ (อ้างในลักขณา วงศ์ยะรา, 2550: 29) ได้อธิบายว่า การวิจัย คือการสร้างกระบวนการทางปัญหาหรือองค์ความรู้ (วิจัย = วิจัย/วิจัย: ปัญญา สอดส่อง) ให้รู้เท่าทันสภาวะต่างๆ ตามความเป็นจริงทั้งโลกภายนอกตัว และโลกในตัว โลกนอกตัว เช่น เศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ตั้งแต่ระดับชุมชนท้องถิ่น จังหวัด ประเทศ ภูมิภาค/ทวีป และโลกให้รู้เท่าทันกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมท้องถิ่น และกระแสโลกาภิวัตน์ เพื่อสร้างยืนหยัดอย่างมั่นคงได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ โลกในตัวเช่น ความรู้สึกนึกคิด จิตใจ อารมณ์ กล่าวคือ รู้จักตัวตนที่แท้จริงทั้งของผู้วิจัยและของผู้คนในพื้นที่ชุมชนท้องถิ่นที่วิจัย รู้เท่าทันกิเลสภายในตน จนสามารถยับยั้งตนเองมิให้ไหลไปตามกระแสของกิเลสอันเป็นเหตุแห่งทุกข์หรือปัญหาที่เกิดขึ้นได้

กชกร ชินวงค์ (2548: 3-4) ได้อธิบายว่า ที่ผ่านมามหาวิทยาลัย ทำให้เชื่อว่า การสร้างความรู้เป็นเรื่องของนักวิชาการ อาจารย์มหาวิทยาลัย โดยการกระบวนการสร้างความรู้ที่เกี่ยวข้องกับชาวบ้าน เป็นผู้ถูกวิจัย

ถูกถาม ถูกสังเกตเท่านั้น ชาวบ้านมักถูกเป็นเครื่องมือในการสร้างผลงานทางวิชาการให้กับนักวิจัย ซึ่งคนภายในนอกที่จะไปช่วยชาวบ้านในการแก้ปัญหาต่างๆ แท้จริงไม่เข้าใจอะไรเลยของชาวบ้าน ขณะที่ปัญหาต่างๆ ชาวบ้านรู้เป็นอย่างดี ดังนั้น การจะทำการวิจัยชุมชนหรือวิจัยท้องถิ่นต้องเริ่มจากคนในชุมชน เข้ามาร่วมกระบวนการคิด ตั้งคำถาม วางแผนและทำวิจัยด้วยการปฏิบัติจริง (Action Research) เพื่อแก้ปัญหาตนเองอย่างมีเหตุผล ซึ่งเป้าหมายหลักมิใช่ “ผลงานวิจัย” แต่มองการวิจัยเป็น “กระบวนการ” ในการสร้างเครื่องมือที่เพิ่มพลังชุมชน

รุ่งวิจิต คำงาม (2552) ได้อธิบายไว้ว่า เป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาศักยภาพของท้องถิ่น ในการจัดการปัญหา เนื่องด้วยการทำวิจัยเพื่อชุมชน/ท้องถิ่นเป็นการเน้นให้ท้องถิ่น/ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการทำการวิจัย เป็นแนวทางที่ทำให้ชาวบ้านได้ศึกษา ค้นหาปัญหา วิเคราะห์สาเหตุและหาแนวทางแก้ไขด้วยตนเองที่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างแท้จริง โดยสร้างความเชื่อมโยงจากพื้นฐานของชาวบ้าน สู่การร่วมมือกันในการแก้ปัญหาและสอดคล้องที่ท้องถิ่น ที่จะแก้ปัญหาด้วยบริบทของตนเองที่มีความหลากหลายบนฐานทรัพยากร คุณค่าและสังคมของท้องถิ่นนั้นๆ

จากแนวคิดของความหมายการวิจัยชุมชน/ท้องถิ่นนั้น แก่นแท้ คือ การนำชาวบ้านที่รู้ปัญหาที่แท้จริง มาเพิ่มมูลค่าให้มีศักยภาพ ซึ่งเป็นกระบวนการที่สำคัญของการแก้ปัญหของชุมชน โดยให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการเลือกแก้ปัญหา วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ เนื่องจากชาวบ้านหรือชุมชนมีส่วนได้ส่วนเสียของการพัฒนา ทั้งทางกายภาพ จิตใจ สังคมและความผาสุกในทุกๆ ด้าน

พัฒนาการและจุดกำเนิดของงานวิจัยเพื่อชุมชน

พัฒนาการของงานวิจัยชุมชนเกิดจากงานวิจัยหลายๆ อย่างนำมาผสมผสานกัน ซึ่งอยู่ในรูปแบบผสม อันเกิดจาก 3 แนวคิดมารวมกัน คือ (กาญจนา แก้วเทพ อ่างในเบญจมาภรณ์ แคนอินทร์, 2562: 7)

1. งานวิจัยเชิงวิชาการที่เน้นแก่นของขั้นตอนต่างๆ ของ CBR ใช้หลักทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งอาจมีการปรับ ลด ทอนบางส่วนไปบ้าง อาทิเช่น ในการวิจัยชุมชนจะไม่มีการเตรียมฐานความรู้ด้วยการอ่านทบทวนวรรณกรรม (Review literature) แต่จะมีการไขว่คว้าความรู้ที่เกิดจากรูปแบบ “การจัดการความรู้” มาทดแทน อาทิเช่น ใช้รูปแบบจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่าง ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างเป็นระบบในการหาข้อมูล ความรู้ต่างๆ เป็นต้น

2. การพัฒนาเป็นเป้าหมาย ด้วยการนำองค์ความรู้ที่เกิดจากการพบเห็น ค้นพบในกิจกรรมที่สามารถนำมาแก้ไขปัญหาภายใต้สภาพแวดล้อมในช่วงเวลานั้น ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ดีขึ้นอย่างมีระบบ แบบแผนและสามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้

3. หัวใจสำคัญ คือ ชาวบ้าน/ชุมชน ที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีที่สามารถนำมาแก้ปัญหาผ่านวิถีการดำรงชีวิต วิธีคิดที่แตกต่างไปจากนักวิจัย นักวิชาการ นักพัฒนา จึงเรียกว่า “วิถีแบบชาวบ้าน” ที่นำมาปฏิบัติได้จริง

ด้วยพัฒนาการและจุดกำเนิดทำให้มีการตื่นตัว ในการวิจัยชุมชนอย่างกว้างขวาง ซึ่งเกิดความเข้าใจในการอธิบายถึงชุมชนและปรากฏงานวิชาการของการศึกษางานวิจัยเป็น 3 ช่วง ดังนี้ (จำนง อติวัฒนสิทธิ์, 2558: 1-8)

ช่วงที่ 1 วรรณการศึกษาวิจัยชุมชนในประเทศไทย เป็นการพัฒนาเป็นกระบวนการแห่งวิชาการ จากชุมชน โดยมีกรเริ่มเกือบ 100 ปี ในการศึกษาชุมชน ในที่นี้สามารถแบ่งเป็นยุคได้ 4 ยุค คือ

1) ยุคการมองชุมชนแบบภาพนิ่ง เป็นความสนใจที่เริ่มจากการศึกษาชุมชนของประเทศ สหรัฐอเมริกา สำนักวิชาการแห่งเมืองชิคาโก โดยเฉพาะ Robert E. Park ได้ทำการศึกษาวิจัยชุมชนเมือง ชุมชนชนบท ด้วยเปรียบเทียบความแตกต่างทางกายภาพและนามธรรม ทำให้เกิดอิทธิพลต่อการศึกษาใน ลักษณะแบบนี้ แพร่มาถึงประเทศไทยที่มีนักศึกษาไทยได้ไปศึกษาที่นั่น ก่อกำเนิดในไทยด้วยการจัดตั้งศูนย์ ศึกษาชุมชนในรูปแบบต่างๆ ทำให้นักวิชาการทั้งในประเทศและต่างประเทศสนใจที่จะศึกษาวิจัยชุมชน แต่โดย ส่วนใหญ่ทำการศึกษาในรูปแบบวิจัยเชิงคุณภาพในทางมานุษยวิทยา และสังคมวิทยาประยุกต์ อาจเรียกว่า Ethnological method หรือ Ethnic research technique ซึ่งนักวิจัยชุมชนจะลงพื้นที่ชุมชนเป็นส่วนหนึ่ง ของชุมชนนั้นๆ

2) ยุคการมองชุมชนแบบเป็นปัญหา เป็นยุคที่เกิดจากแนวคิดวัฒนธรรมบริโภคนิยม เข้ามา ในประเทศที่ต้องการให้สังคม ชุมชนมีความกินดีอยู่ดีก่อให้เกิดรายได้เพิ่มขึ้น สร้างวัตถุนิยมเชิงการบริโภค เพื่อให้เท่าทันกับอารยประเทศ ทำให้รัฐบาลยุคนั้นมองเห็นถึงชุมชนเป็นปัญหาสำคัญ ที่ส่งผลให้เกิดการพัฒนา ที่ล่าช้า อันเนื่องมาจากความเชื่อ ศาสนา ประเพณีปฏิบัติในท้องถิ่น เช่น ความเชื่อวิญญาณบรรพบุรุษใน หมู่บ้าน การกราบบูชารูปเคารพ เป็นต้น เป็นสิ่งไรเหตุผลและเป็นไปตามหลักวิทยาศาสตร์ ทำให้เกิดการ ยกเลิกและบังคับจากทางรัฐบาลให้เลิกปฏิบัติที่ขัดต่อการเจริญก้าวหน้าของประเทศ ซึ่งยุคนี้ถือได้ว่าเป็นยุคที่ ทำลายคุณค่าภูมิปัญญาชาวบ้านหรือแนวคิดของชาวบ้านอย่างรุนแรง เพื่อปรับเปลี่ยนให้เกิดการสร้าง วัฒนธรรมบริโภคนิยมในการผลิตสินค้าและบริการ สร้างโรงงานอุตสาหกรรม ทำลายแหล่งทรัพยากรต่างๆ เพื่อใช้เป็นวัตถุดิบการผลิต การศึกษาวิจัยในยุคนี้จะเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ให้เกิดการยกระดับ ทางรายได้ให้สูงขึ้น ด้วยการใช้ตัวชี้วัดความยากจนให้ลดลง รวมทั้งให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มขึ้นในการ ดำรงชีวิต

3) ยุคการมองชุมชนแบบมีคุณค่า เกิดจากสภาพการกดดันจากยุคก่อนหน้านี้ ที่มองถึง ชุมชนว่าเป็นปัญหา แต่เน้นการเจริญก้าวหน้าประเทศเพียงด้านเดียว ทำให้เกิดผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ทำให้เกิดมุมมองมาพิจารณาถึงภาพรวมของสังคมหลายๆ แบบ อาทิเช่น สิทธิ การเมือง สิทธิเสรีในการดำเนินประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น การปกป้องแหล่งทรัพยากรธรรมชาติชุมชนโดยให้ ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการจัดการ เป็นต้น ดังนั้น ทำให้นักวิชาการวิจัยชุมชน พบว่า คุณค่าของชุมชนมีฐาน รากที่เข้มแข็งเกิดจากสร้างแบบยึดถือประเพณี ความเชื่อเข้ามาหลอมรวมเป็นการบูรณาการในการปกป้อง และคุ้มครองตนเอง ซึ่งอยู่ในรูปแบบหลายๆ แบบ เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน, ภูมิปัญญาท้องถิ่น, ปรัชญา ชาวบ้าน, พุทธทางวัฒนธรรม เป็นต้น ในการศึกษาวิจัยชุมชนยุคนี้จะเน้นแบบการมีส่วนร่วมเชิงปฏิบัติการ (Participatory Action Research: PAR) ทำให้เกิดมิติการศึกษาที่มีนักวิจัยอยู่ 3 ส่วน กล่าวคือ ส่วนที่ 1 คือ นักวิจัย ส่วนที่ 2 คือ ชาวบ้านในชุมชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ส่วนที่ 3 คือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ ภาครัฐ ภาคเอกชน เป็นต้น ซึ่งผลที่ได้จะเกิดในรูปเชิงพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมด้วย การวิเคราะห์และสังเคราะห์ออกมา จากนักวิจัย การพิจารณาชุมชนในเชิงคุณค่าถือได้ว่าเป็นการสืบค้นหาความเป็นเอกภาพ หรืออัตลักษณ์เฉพาะ

ของชุมชนนั้นๆ แล้วสร้างมาเป็นจุดเด่นในการแข่งขันทางการตลาดจากนามธรรมให้เป็นรูปธรรม ที่นำมาซึ่ง การตีราคาอัตลักษณ์ โดยนักวิชาการบางท่านมองถึงการนำสู่อัตลักษณ์เป็นเชิงพาณิชย์กรรมทางการค้า อาจ เกิดการด้อยค่าความเชื่อ ความศรัทธาที่ดีได้

4) ยุคมองชุมชนเชิงเครือข่าย เป็นยุคที่เกิดความต่อเนื่องจากยุคที่แล้ว ที่มองถึงคุณค่าของ ภูมิปัญญาชาวบ้าน, ปรากฏท้องถิ่น, ทุนวัฒนธรรม แต่จะมองขยายเพิ่มขึ้นให้เกิดการยกระดับ ให้เกิดเครือข่าย ในการมองให้กว้างและไกลขึ้น ซึ่งได้รับการยอมรับของนักวิชาการทั้งในประเทศและต่างประเทศ ที่เกิดการ รวมกลุ่มแล้วสร้างเครือข่ายในการแลกเปลี่ยน ช่วยเหลือในทุกๆ ด้าน โดยแนวคิดนี้มีใช้เรื่องใหม่ แต่มีมานาน แล้ว อาทิเช่น เครือข่ายวนเกษตรกรรม เครือข่ายเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น แต่ได้รับการสนับสนุนจาก นโยบายของรัฐและเสริมแรงผลักดันให้เกิดเป็นรูปธรรมในสังคมมากขึ้น ในรูปแบบเครือข่ายต่างๆ ทำให้เกิด การสร้างเครือข่ายในกิจกรรมหรือแนวคิดเหมือนกันได้มาแลกเปลี่ยน เรียนรู้กันสร้างเป็นพลังในการพัฒนา ต่อไป

ช่วงที่ 2 การวิจัยโดยชุมชนและเพื่อชุมชน: รูปแบบการวิจัยชุมชนยุคใหม่ เป็นรูปแบบที่ต้องการให้ เกิดการวิจัยที่ให้ชุมชนได้มีส่วนในการแก้ปัญหาของตนเองเป็นหลัก เหตุเพราะชุมชนหรือชาวบ้านเป็นผู้ที่รู้ ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริง และเป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบในชุมชนที่สามารถพัฒนาหรือปรับปรุงได้ ดังนั้น แนวคิดของรูปแบบวิจัยชุมชนยุคใหม่ จึงเน้นในเชิงรูปแบบการวิจัยสำรวจ รูปแบบวิจัยเชิงปฏิบัติการ แบบมีส่วนร่วม (PAR) รูปแบบการวิจัยเชิงประจักษ์ผล รูปแบบการวิจัยชาติพันธุ์ เป็นต้น ด้วยการประสานการ วิจัยทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพเข้าด้วยกัน โดยภาพรวมของรูปแบบการวิจัยชุมชนยุคใหม่ต้องการให้ชุมชน ได้มีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ และประเมินผลสัมฤทธิ์ ซึ่งทำให้ชุมชนได้เป็นหุ้นส่วน (PARTNER) การวิจัยพื้นที่ของตนอย่างแท้จริง ในที่นี้ขอยกตัวอย่างรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Cooperative Action Research: CAR) รูปแบบการวิจัยลักษณะนี้ เกิดการพัฒนาจากการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ร่วม (PAR) โดยจุดเด่นของ CAR นั้น เน้นรูปแบบของผู้ร่วมวิจัยเป็นศูนย์กลาง กล่าวคือ ให้ชุมชนหรือชาวบ้าน เป็นการฝึกอบรมในการพัฒนาตนเอง มองสิ่งรอบๆ ตัวให้เกิดมิติต่างๆ อย่างมีเหตุผล ด้วยการมองอย่างเป็น ระบบ ทาวิธีแก้ไขอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งกระบวนการวิจัยแบบ CAR มีสาระสำคัญ ดังนี้

1) เน้นประเด็นที่สัมพันธ์กับชุมชน ที่เกิดความสนใจที่สอดคล้องประสบการณ์ของชุมชน ชาวบ้าน อาทิเช่น ความสนใจในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ความสนใจในการยกระดับรายได้ผ่านอาชีพของ ตนเอง ความสนใจอัตลักษณ์ของชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว ความสนใจในการจัดสรรทรัพยากรให้เกิดความ สมดุล เป็นต้น

2) การออกแบบวิจัยที่ง่ายไม่สลับซับซ้อน เหมือนกับหลักการวิจัยระดับปริญญาตรี ปริญญาโทหรือปริญญาเอก แต่เน้นหลักการอย่างง่าย (Simple Technique) ด้วยมุมมองของผู้ใช้ คือ ชาวบ้านหรือ ชุมชนที่เข้าใจได้ง่าย และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ด้วยแนวคิดง่ายๆ ภายในบริบทของชุมชน

3) การรวบรวมข้อมูลต่างๆ ให้ชุมชนหรือชาวบ้านได้มีส่วนร่วม ในการสร้างสรรค์เครื่องมือ แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ การสังเกตไปพร้อมกับการประเมินผลเชิงประจักษ์ ถือว่าลักษณะแบบนี้จะได้ ความร่วมมืออย่างแท้จริง ที่เกิดความเป็นหุ้นส่วนเชิงพัฒนาในระดับชุมชนท้องถิ่น

4) การนำเสนอผลการวิจัยจะเน้นภาษาที่เข้าใจง่าย ไม่ซับซ้อนหรือยาวเกินไป โดยเฉพาะตัวเลข ตารางหรือใช้สถิติขั้นสูง ควรใช้สถิติอย่างง่าย เช่น ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย เป็นต้น และการนำเสนอผลลักษณะพรรณนาให้กระชับ พร้อมภาพประกอบเป็นลำดับขั้นอย่างเหมาะสม

5) ผลที่ได้จากการเสนอแนะจะเน้น การพึ่งพาตนเองของชุมชนเป็นหลักในการแก้ไข ปรับปรุง หรือพัฒนาชุมชน ด้วยการพึ่งตนเอง เข้าใจตนเอง พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง และพึ่งพางบประมาณภายนอกให้น้อยที่สุดเพื่อให้เกิดความยั่งยืนของชุมชน

ช่วงที่ 3 การขยายเครือข่ายระดับภูมิภาคทางเศรษฐกิจหรือประชาคมอาเซียน การสร้างเครือข่ายที่กว้างสู่ขอบเขตประชาคมอาเซียนหรือระดับภูมิภาค จะทำให้โลกทัศน์ของชุมชนเห็นองค์รวมของแนวคิดมากขึ้น และสามารถสร้างเครือข่ายชุมชนกับสถาบัน ต่างประเทศหรืออื่นๆ ที่จะก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนสู่สังคมพหุวัฒนธรรม (Plural Culture) ซึ่งจะเห็นความหลากหลายในทุกมิติของประชาคมอาเซียน

จากมุมมองทั้ง 3 ช่วงจะพบพัฒนาการของงานวิจัยชุมชนที่มีความแตกต่างจากงานวิจัยทั่วไป ดังนั้น สามารถนำมาเปรียบเทียบให้เห็นความต่างกัน ดังตารางที่ 8.1

ตารางที่ 8.1 ความเหมือนหรือความแตกต่างกันของงานวิจัยทั่วไปกับงานวิจัยชุมชน

งานวิจัยทั่วไป	งานวิจัยชุมชน
-สร้างองค์ความรู้ด้วยนักวิชาการ -งานวิจัยเกิดจากการทบทวนวรรณกรรมอย่างเข้มข้น เพื่อให้แนวคิด ทฤษฎีต่างๆ มาเป็นกรอบงานวิจัย -มีการออกแบบงานวิจัยหรือรูปแบบไว้ก่อนอย่างมีโครงสร้าง	-การสร้างองค์ความรู้ด้วยชุมชน ชาวบ้านและเพื่อชุมชนเป็นหลัก โดยนักวิชาการเป็นเพียงพี่เลี้ยงแนะนำ -ไม่สามารถตั้งชื่องานวิจัยหรือสร้างรูปแบบของงานวิจัยได้ก่อน
-การมีส่วนร่วมของกลุ่มตัวอย่างกับงานวิจัยมีเพียงบางช่วงเท่านั้น	-ชุมชนหรือชาวบ้านมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของงานวิจัยตั้งแต่ต้นจนสามารถนำแนวคิดนั้นไปใช้ในการแก้ไข ปรับปรุงหรือพัฒนาชุมชนได้
-ผู้วิจัยมีหน้าที่สืบค้น ปัญหาเพื่อหาทางในการแก้ไข ปัญหาหรือรูปแบบ หรือปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อที่เกิดจากผู้วิจัยเป็นหลัก	-ความต้องการในการแก้ปัญหาเกิดจากชุมชนเป็นตัวตั้งทำให้ชุมชนได้เป็นหุ้นส่วนในการแก้ไขปัญหาที่ชุมชนรู้แท้จริงและพร้อมจะปรับเปลี่ยนร่วมกัน
-เน้นผลลัพธ์ของการวิจัย	-เน้นการมีส่วนร่วมจากการมีส่วนร่วมได้ส่วนเสียของชุมชนและสร้างกระบวนการเรียนรู้ไม่มีที่สิ้นสุด

ที่มา: คณะพยาบาลศาสตร์แมคคอมิค มหาวิทยาลัยพายัพ (2558: 1)

การพัฒนานักวิจัยชุมชน

การพัฒนานักวิจัยชุมชนให้ตระหนักถึงการแก้ไขปัญหาของชุมชนได้นั้น เป็นสิ่งที่แนวคิดของรูปแบบการวิจัยยุคใหม่ ที่ต้องการให้ชุมชนหรือคนในท้องถิ่นเป็นแกนหลักในการคิด ทบทวน แก้ปัญหาของชุมชน ภายใต้การแนะนำหรือเสนอจากนักวิชาการ ด้วยเป้าหมายค้ำประกันถึงชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มแรกของการแก้ไขปัญหา ไม่ว่าจะเป็นต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ ที่ชุมชนหรือชาวบ้านได้มีส่วนร่วมได้ส่วนเสียในการระดมสมองช่วยกัน โดยกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนของศิวพร ละม้ายนิลและคณะ (2562: 78-97) เรื่องกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน: บทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบ พบว่า กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนสามารถแบ่งเป็นกระบวนการได้ 3 ชั้น กล่าวคือ

ขั้นที่ 1 การเริ่มคิดอย่างมีพลัง เป็นการสร้างเจตคติที่ดีต่อการวิจัยของชุมชน ด้วยการสร้างความคิด อารมณ์และจิตวิญญาณ ซึ่งประกอบด้วย 3 ประเด็น ดังนี้

1) รวมกลุ่มคนที่มีแนวคิดอุดมการณ์เหมือนกัน ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นแรกของการรวมกลุ่มของบุคคลหรือคนในชุมชนที่มีทัศนคติเหมือนกัน มาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการวิจัยชุมชนที่มีความคิด ความเชื่อ ศรัทธาและจิตอาสา ในการมาสร้างสรรค์ชุมชนให้เกิดการพัฒนาหรือแก้ไขในสิ่งต่างๆ ในการรวมกลุ่มในลักษณะนี้อาจเริ่มจากหลายวิธี อาทิเช่น การพูดคุยแนวคิด ชักชวน มาพิจารณาถึงบริบทของชุมชนกับสถานการณ์ต่างๆ ของชุมชนในหลายๆ มิติ

2) สร้างความเชื่อมั่นให้กับชุมชนหรือชาวบ้าน ที่มาเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยชุมชนว่าทุกท่านมีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาชุมชนได้อย่างแท้จริง เนื่องจากชุมชนหรือชาวบ้านรู้ปัญหาแท้จริง ด้วยการเริ่มจากปัญหาที่ง่ายไปหาปัญหาที่ยากและซับซ้อนเพิ่มขึ้น

3) เปลี่ยนมุมมองงานวิจัยไม่เรื่องที่ยุ่งยากหรือเป็นงานของนักวิชาการเท่านั้น ชุมชนหรือชาวบ้านสามารถทำได้ไม่ยาก ด้วยกระบวนการหรือรูปแบบง่ายๆ ในการนำมาซึ่งการแก้ปัญหามุมมองได้ สร้างความเข้าใจให้กับชุมชน และงานวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหรือชาวบ้านได้สังเกต ทดลองอยู่แล้วเพียงนำมาจัดลำดับความสำคัญ รวมทั้งการวิเคราะห์สู่การนำไปปฏิบัติได้จริง

ขั้นที่ 2 การลงมือทำอย่างสร้างสรรค์ เป็นการลงมือในการปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี เพื่อให้เกิดทดลองการแก้ปัญหาชุมชนด้วยฐานคิดการมีส่วนร่วม โดยขั้นที่ 2 สามารถแบ่งเป็น 4 ประเด็น ดังนี้

1) ระดมความคิดเพื่อสร้างโจทย์วิจัยชุมชนให้เหมาะสมกับความต้องการของชุมชน โดยเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งความคิด วิเคราะห์สู่การพัฒนาโจทย์วิจัยที่สามารถแก้ประเด็นปัญหาที่ต้องการลำดับต้นๆ ของชุมชนให้เกิดรูปธรรม ในส่วนนี้ต้องมีนักวิจัย นักวิชาการมาเป็นที่ปรึกษาดำเนินการช่วยเหลือเบื้องต้น

2) การลงมือปฏิบัติไปพร้อมกับการเรียนรู้ด้วยวิธีหลวมๆ แต่มีระบบ กล่าวคือ เป็นการลงมือในการทำวิจัยของชุมชน ด้วยการเน้นจากประสบการณ์การจริงมาเป็นหลัก แล้วนำมาวางแผนเพื่อสร้างความเข้าใจของนักวิจัยชุมชนก่อนลงพื้นที่จริง แต่มีการกำหนดกรอบแนวคิดแบบกว้างๆ จะเก็บข้อมูลด้วยวิธีไหน เก็บข้อมูลอย่างไร ใครเป็นผู้ให้ข้อมูล ซึ่งแนวคิดจะให้นักวิจัยชุมชนได้ลงปฏิบัติจริงและสามารถยืดหยุ่นไปกับสถานการณ์ได้

3) ตระหนักถึงองค์ความรู้ที่ขาดหายไปของชุมชน ด้วยการหาพี่เลี้ยงมาเสริมความรู้ ทักษะทางวิชาการและทางปฏิบัติเพิ่มขึ้น

4) การทดลองปฏิบัติซ้ำๆ เพื่อให้เกิดความชำนาญและมั่นใจต่อทักษะ แนวคิด วิธีการต่างๆ และหาจุดบกพร่องเพื่อนำไปพัฒนาให้เกิดคุณภาพมากขึ้น โดยมีพี่เลี้ยงช่วยแนะนำ เสนอแนะอยู่อย่างใกล้ชิด และเมื่อมีความเชี่ยวชาญระดับหนึ่งของนักวิจัยชุมชนก็ค่อยๆ ให้พี่เลี้ยงถอยออกมาดูห่างเพื่อให้เกิดความมั่นใจ และสร้างศักยภาพของนักวิจัยชุมชนที่จะกล้าคิด กล้าทำในการพัฒนาชุมชน

ขั้นที่ 3 การสังเคราะห์ผลและส่งต่อ เป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการลงมือปฏิบัติของนักวิจัยชุมชนนำมาพิจารณาข้อมูล เป็นกระบวนการด้วยการวิเคราะห์ สังเคราะห์และนำเสนอออกมาเป็นรูปธรรม หลักและวิธีการเพื่อให้ชุมชนอื่นๆ ได้นำไปทดลองเป็นโมเดล โดยขั้นที่ 3 ประกอบรายละเอียดเป็น 2 ประเด็น คือ

1) เบื้องต้นให้พี่เลี้ยงช่วยในการรวบรวมและเรียบเรียงเป็นประเด็นๆ ที่ได้เก็บรวบรวมมาให้ เป็นหมวดหมู่ โดยแยกเป็นเรื่องๆ เช่น บริบททั่วไป เศรษฐกิจชุมชน น้ำ รายได้ อาชีพ เป็นต้น แล้วให้นักวิจัยชุมชนมาช่วยกันวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ เพื่อหาประเด็นปัญหา อุปสรรคหรือแนวทางพัฒนาที่ดียิ่งขึ้น บนฐานแนวคิดของชุมชนเองเป็นหลัก

2) มีการจัดเวทีสาธารณะให้กับนักวิจัยชุมชน เพื่อนำเสนอข้อมูลในการสะท้อนต่ออาการแก้ปัญหาในชุมชน และให้คนในชุมชนได้พิจารณาข้อมูลที่ตรงกัน โปร่งใสในการเป็นหุ้นส่วนของชุมชน และสร้างภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคมต่างๆ มาเป็นส่วนหนึ่งของการนำเสนอ แนะนำหรือเพื่อส่งเสริมในการยกระดับพัฒนาต่อไป

จากกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน จะเกิดองค์รวมได้ต้องมีจากฐานเจตคติที่ดีให้ทรงพลัง ซึ่งจะนำไปสู่การลงมือปฏิบัติเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนอย่างมีส่วนร่วม พร้อมทั้งสามารถวิเคราะห์ถึงปัญหาของชุมชนอย่างมีหลักการ ภายใต้แนวคิดชุมชนพึ่งพาตนเองได้

นอกจากนั้นกระบวนการพัฒนานักวิจัยที่ดี ต้องมีระบบที่สอดคล้องกับการพัฒนาศักยภาพของนักวิจัยชุมชนหรือชาวบ้านได้ ดังวิจารณ์ พาณิชย์ อ่างโนนคำรณ นิมอนงค์ (2559: 23-24) ได้กล่าวถึงระบบการวิจัยเพื่อท้องถิ่นต้องมีองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

1) ระบบทรัพยากร คือ ต้องมีระบบทรัพยากรที่มาจากส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น
2) หน่วยงานจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น คือ ต้องมีหน่วยงานจัดการงานวิจัย เพื่อท้องถิ่นที่สามารถเรียนรู้ และพัฒนาศาสตร์และศิลป์ในการจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่เชื่อมโยงกับการจัดการงานวิจัยในภาพรวมของประเทศ

3) นักบริหารวิจัยเพื่อท้องถิ่น เนื่องจากการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในประเทศไทยเป็นเรื่องใหม่ จึงต้องการนักบริหารงานวิจัย เข้าไปจัดกระบวนการแปรความต้องการของชาวบ้านให้เป็นโจทย์วิจัย จัดกระบวนการเพื่อกำหนดกระบวนการหรือวิธีวิจัย และแปลผลการวิจัยตลอดจนนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในท้องถิ่น

4) สถาบันวิจัยเพื่อท้องถิ่น กล่าวคือ ต้องมีการจัดตั้งและส่งเสริมความเข้มแข็งขององค์กรทั้ง 3 กลุ่ม ได้แก่ สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรวิจัยและเทคโนโลยี เพื่อให้ทำหน้าที่เป็นกลไกในการรับใช้ชุมชนท้องถิ่น ในการส่งเสริมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นควบคู่ไปกับการสร้างฐานความรู้เพื่อท้องถิ่น

5) นักวิจัยเพื่อท้องถิ่นควร ประกอบไปด้วยนักวิจัยจากหลายสาขาวิชาหลายพื้นฐาน ประสบการณ์ แต่มีส่วนที่เหมือนกันหรือมีเจตนารมณ์ร่วมกัน คือ ต้องการเข้ามาอำนวยความสะดวกให้ชาวบ้านสร้างความรู้เพื่อใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นของตน

6) นักวิจัยเชิงทฤษฎีจะต้องเข้ามาจับภาพรวมภาพใหญ่พัฒนาเป็นทฤษฎีที่สร้างขึ้นเองภายในประเทศจากข้อมูลท้องถิ่น

7) ระบบข้อมูลเพื่อการวิจัยท้องถิ่น ข้อมูลส่วนหนึ่ง คือ ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของชาวบ้านทั่วประเทศ ประเด็นที่สำคัญ คือ ความแม่นยำและทันสมัยของข้อมูลจะต้องมีการจัดเก็บและเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ และมีการประมวลและใช้ข้อมูลในแต่ละท้องถิ่นให้เป็นประโยชน์

ดังนั้นการจะเกิดนักวิจัยชุมชนที่สอดคล้องกับความเหมาะสมกับชุมชน ต้องมีองค์ประกอบหลาย ๆ ด้าน นอกจากนั้น นักวิจัยชุมชนหรือนักวิจัยท้องถิ่นต้องตระหนักไปกับแนวคิดของกระบวนการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนได้ โดยกระบวนการดังกล่าวมีแนวคิด 7 ขั้นตอนที่นักวิจัยชุมชนที่ต้องตระหนัก ดังนี้ (สัญญาสัญญาวัฒน์ อ่างโนบุญสูง นาสแสง, 2556: 11-12)

- 1) เริ่มจากสภาพเป็นจริงของชุมชนหรือประชาชนที่ดำรงอยู่ปัจจุบัน
- 2) เศรษฐกิจเป็นฐานอันดับแรกที่ต้องพิจารณาเป็นอันดับแรก
- 3) ทุกสังคมมีบริบทเป็นฐานรากที่ยาวนาน การจะเปลี่ยนสิ่งหนึ่งสิ่งใดต้องใช้ระยะเวลาเปรียบได้กับการละลายน้ำแข็งก่อนหน้า เพื่อนำน้ำแข็งก้อนใหม่มาทดแทน ดังนั้นการเข้าใจถึงทุนวัฒนธรรมของสังคมหรือชุมชนเป็นประเด็นสำคัญ ที่จะต้องค่อยปรับเปลี่ยนอย่างมีส่วนร่วมและเห็นพ้องของชุมชน
- 4) เน้นการพึ่งพาตนเองของชุมชนก่อนพึ่งพาชุมชนภายนอก ด้วยการช่วยกันแก้ไข ปรับปรุงพัฒนาจากฐานรากของตนเองสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน
- 5) การมีส่วนร่วมของชุมชน ชาวบ้านหรือท้องถิ่นให้เป็นหุ้นส่วนของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาที่เรียกว่า PAR (Participatory Action Research)
- 6) การสร้างความเจริญเกิดจากกระบวนการที่สมดุล ของความสามารถของชุมชนในการพึ่งพาตนเอง ไปพร้อมกับการจัดการชุมชน ดังกระบวนการที่เรียกว่า BAN (Balance, Ability and Net Working)
- 7) การลงชุมชนต้องเริ่มจากเข้าใจชุมชน นักวิจัยชุมชนด้วยการสร้างความตระหนักเริ่มคิดให้เกิดพลัง การสร้างจิตอาสาที่จะลงมือปฏิบัติอย่างสร้างสรรค์ ด้วยการมีส่วนร่วมกันของชุมชนในทุกขั้นตอนของกระบวนการวิจัยชุมชน

แนวทางการวิจัยสำหรับนักวิจัยชุมชน/นักวิจัยชาวบ้าน

การวิจัยสำหรับนักวิจัยชุมชนหรือนักวิจัยชาวบ้าน คงไม่เคร่งครัดเหมือนนักวิชาการมากนัก เพื่อให้เกิดความสมดุล ควรเลือกรูปแบบที่เหมาะสมกับบริบทของบุคคลที่จะนำไปใช้ในการพัฒนา จุดเด่นของนักวิจัยชุมชนจะมีความลุ่มลึก ของการเข้าใจปัญหาชุมชนของตนเองได้ถ่องแท้ ด้วยการดำเนินชีวิตในชุมชนมา ยาวนานได้รับวัฒนธรรม ประเพณีที่เป็นแบบแผนในชีวิตประจำวัน ดังนั้น การที่นักวิจัยชุมชนมีฐานที่เด่นเรื่อง การเข้าใจชุมชนของตนเอง ที่สามารถใช้ภาษาพื้นถิ่นในการเก็บข้อมูล คติวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูลในแบบ มุมมองของชาวบ้านได้น่าสนใจมากกว่านักวิชาการในอีกมิติหนึ่ง โดยแนวทางการวิจัยสำหรับนักวิจัยชุมชน สามารถพิจารณาเป็นองค์ประกอบต่างๆ สามารถแบ่งเป็น 4 ประเด็น ดังนี้ (พัฒนา กิตติอาษา, 2548: 66-75)

1. หลักคิดสำหรับนักวิจัยชุมชน โดยหลักคิดของนักวิจัยชุมชน ที่ต้องตระหนักในการสร้างงานวิจัยที่ ใช้แก้ปัญหาในชุมชนได้ต้องเข้าใจในประเด็น ดังนี้

1.1 งานวิจัยเป็นการสืบค้นเพื่อหาความเป็นจริง นักวิจัยชุมชนกำลังสืบค้นหาความจริงของ ชุมชน โดยการรวบรวมข้อมูลต่างๆ นำมาเข้าสู่กระบวนการวิเคราะห์และสังเคราะห์ จากการใช้มีส่วนร่วมของ ชุมชนเพื่อความจริงของสาเหตุปัญหา แนวทางการแก้ไขบนฐานความคิดของชุมชนเองแต่นำมาซึ่งการคิดอย่าง เป็นระบบของประสบการณ์ชีวิตเป็นฐานก่อนสู่องค์ความรู้

1.2 งานวิจัยมีพลังความรู้คืออำนาจ เป็นการสร้างความรู้ที่มีอยู่รอบตัวของชุมชน ให้เกิดเป็น ระบบจากการค้นหาในรูปแบบงานวิจัย ซึ่งจะทำให้มีอำนาจที่จะเข้าใจชุมชน ความต้องการของชุมชนได้

1.3 ปฏิเสธงานวิจัยไม่ได้ว่าสิ่งนั้นคือความรู้ การสืบค้นหางานวิจัยชุมชน ต้องนึกถึงผลประโยชน์ บนฐานข้อมูลที่เป็นจริง ของการสืบค้นที่เป็นจริงเพราะวิจัยคือความจริง การนำเสนอผลที่ได้ต้องตระหนัก ความรู้กับความจริงไปด้วยกัน โดยมีให้อำนาจอื่นๆ มาส่งผลต่อความรู้จากงานวิจัยที่เป็นจริง

1.4 งานวิจัยชุมชนเป็นช่วงหนึ่งของเวลาและทัศนคติของนักวิจัยชุมชน การนำเสนองานวิจัยที่ พบเป็นการนำเสนอ ปรากฏการณ์ของชุมชนในช่วงเวลาหนึ่งเวลาใดเท่านั้น ดังนั้นการจะนำมาซึ่งเป็นที่ตั้งของ ความจริงทั้งหมดมิได้ ดังนั้นการนำเสนอเป็นมุมมองของนักวิจัยชุมชนกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

1.5 งานวิจัยเป็นกิจกรรมที่ทำให้เกิดปัญญาให้กับชุมชน การลงมือปฏิบัติเพื่อค้นหาความจริง อย่างเป็นระบบในการศึกษา พัฒนาหรือแก้ไขในเรื่องหนึ่งเรื่องใดก็ตาม ถือว่าเป็นการนำมาซึ่งปัญญาในการคิด วิเคราะห์ที่ชุมชน จะสามารถพึ่งพาตนเองในการช่วยกันคิด ช่วยกันทำ ช่วยกันสร้างกิจกรรมให้กับชุมชนเพื่อ พัฒนาได้อย่างยั่งยืน

2. วิธีคิดสำหรับนักวิจัยชุมชน การคิดในการทำวิจัยของนักวิจัยชุมชน ต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ หลายประการ ดังนี้

2.1 นักวิจัยชุมชนต้องมองชุมชน สังคมมีความสัมพันธ์ในลักษณะภาพรวม กล่าวคือ การมอง ชุมชนมีความเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายที่สัมพันธ์หลากหลายมิติ ดังนั้นการแก้ไขปัญหามองถึงลักษณะ ภาพรวมกว้างๆ ก่อนแล้วค่อยมาพิจารณาประเด็นย่อยๆ ของปัญหาที่จะแก้ไขว่ามีความสัมพันธ์ในด้านใด อาทิ ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง ด้านสังคม ด้านสุขภาพ ด้านทรัพยากร เป็นต้น

2.2 นักวิจัยชุมชนต้องคิดอย่างเป็นระบบอย่างมีขั้นตอน โดยนักวิจัยชุมชนต้องพิจารณาชุมชนเป็นระบบภายใน มีกระบวนการดำเนินภายในชุมชนเป็นอย่างไร ความสัมพันธ์มีความเชื่อมโยงของชุมชนมีความเกี่ยวข้องกันอย่างไร แล้วค่อยขยายการคิดด้วยการมองระบบภายในสัมพันธ์กับระบบภายนอกชุมชนในด้านใดบ้าง ส่วนใดมีความเกี่ยวข้องกับชุมชน อาทิเช่น การเชื่อมโยงระบบภายในกับชุมชนรอบข้างหรือเชื่อมโยงกับระบบของรัฐที่มาดำเนินการช่วยเหลือ เป็นต้น ซึ่งจะทำให้การวิเคราะห์ถึงการมองจากภายในสู่ภายนอกและภาพนอกมีองค์ประกอบที่เกิดผลกระทบในชุมชนอะไรบ้าง

2.3 นักวิจัยชุมชนต้องมองประเพณี วัฒนธรรม การดำเนินชีวิตของชุมชนอดีตสู่ปัจจุบัน การรู้รากฐานของประเพณี ความเชื่อ ความคิดและวัฒนธรรมที่ปฏิบัติกันสืบต่อๆ กันมาเป็นลำดับเหตุการณ์จากอดีตสู่ปัจจุบัน และสามารถคาดการณ์ในอนาคตได้ ดังนั้นการจะพัฒนา ปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงในชุมชนต้องเริ่มจากฐานคิดของชุมชนที่มีอยู่ก่อน เหตุเพราะการจะปรับเปลี่ยนความคิดหรือความเชื่อทันทีของชุมชนในบางเรื่องต้องใช้เวลา อาจต้องใช้ระยะเวลาระดับหนึ่งต่อการเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตประจำวันที่ทำมานานก่อนหน้า

3. ขั้นตอนและวิธีการวิจัยชุมชน การทำงานวิจัยชุมชนคงไม่นำระเบียบวิธีวิจัยตามแบบมาตรฐานทางวิชาการทั้งหมดมาไม่ได้ เพราะการทำวิจัยชุมชนเป็นการทำเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนหรือชาวบ้าน ดังนั้นระเบียบวิธีวิจัยจะนำมาประยุกต์ให้สอดคล้องกับนักวิจัยชุมชนอย่างเหมาะสมเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ โดยขั้นตอนและวิธีการวิจัยชุมชน มีองค์ประกอบ ดังนี้

3.1 การค้นหาเพื่อกำหนดโจทย์วิจัยชุมชน เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการทำวิจัยชุมชนที่ต้องค้นหาโจทย์ที่มีอยู่มากมายและหลากหลายของชุมชน ดังนั้นการมีส่วนร่วมของนักวิจัยชุมชน ชาวบ้าน พี่เลี้ยงของนักวิจัยที่ต้องช่วยกัน ค้นหาโจทย์ที่สำคัญมากที่สุดไปจนถึงโจทย์สำคัญน้อยที่สุด ด้วยความต้องการของชุมชนแท้จริงว่าประเด็นปัญหาอะไรที่ต้องดำเนินการเร่งด่วน โดยสิ่งสำคัญคือการค้นหาต้องได้ข้อมูลที่ลุ่มลึกจริงที่จะสามารถนำมากำหนดหัวข้อให้สอดคล้องกับชุมชนได้ จากมุมมองของนักประเมินการศึกษา (สุวิมล ว่องวานิช, 2562: 35-45) พบว่าการกำหนดโจทย์วิจัยชุมชนสามารถแบ่งได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก ความต้องการจำเป็น คือ ความแตกต่างหรือความคลาดเคลื่อน (discrepancy) และกลุ่มที่สอง ความต้องการจำเป็นคือ ประโยชน์ที่จะได้รับ (benefits) จากการสนองตอบของความคลาดเคลื่อน

3.2 การตั้งโจทย์วิจัย การตั้งโจทย์วิจัยต้องกำหนดให้ชัดเจน กับสิ่งที่ต้องการค้นหาด้วยการกำหนดเงื่อนไข ข้อจำกัดหรือขอบเขต ช่วงเวลาในการทำวิจัยอย่างเป็นระบบ เหตุที่ต้องกำหนดโจทย์วิจัยที่ละเอียด เพื่อให้เกิดระบบในการดำเนินการจัดเก็บข้อมูลได้ชัดเจนไม่คลุมเครือ เพื่อตอบปัญหาที่นักวิจัยชุมชนต้องจะพิจารณา โดยงานวิจัยที่ดีควรมีโจทย์ใหญ่ที่ชัดเจนเพียง 2-3 ข้อเท่านั้น

3.3 การจัดเตรียมเอกสารที่เกี่ยวข้อง ถึงแม้ว่านักวิจัยชุมชนอาศัยอยู่ในชุมชน มาตั้งแต่กำเนิดก็ต้องมีการเตรียมฐานข้อมูล เอกสารต่างๆ ที่พอจะหาได้ในการเตรียมความพร้อมในประวัติอดีต สภาพเศรษฐกิจ สภาพการเมืองและสภาพทางสังคม รวมทั้งกายภาพที่มีการเปลี่ยนแปลงไปของชุมชน เพื่อเป็นองค์ประกอบในการเตรียมความพร้อม ของการสร้างเครื่องมือในรูปแบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ การสังเกตพฤติกรรมต่างๆ ให้ชัดเจนต่อโจทย์วิจัยที่ต้องการทราบ

3.4 การจัดเก็บข้อมูลชุมชน ก่อนลงพื้นที่ในการจัดเก็บข้อมูลนักวิจัยชุมชน ต้องมีการวางแผนการจัดเก็บ ด้วยการเลือกใช้เครื่องมือที่ตนเองถนัดที่สุด เพื่อให้ได้ข้อมูลครอบคลุม ไม่ว่าจะเลือกการซักถาม สัมภาษณ์ โฟกัสกรุป ทดลอง เป็นต้น อีกทั้งเตรียมเครื่องบันทึกเสียง บันทึกภาพเพื่อใช้ในการดำเนินการให้สะดวกยิ่งขึ้น

3.5 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล เป็นการนำข้อมูลที่ได้จัดเก็บในชุมชน มาวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูล ที่มีการตั้งวัตถุประสงค์ไว้ ด้วยการแยกแยะ จัดหมวดหมู่ ดูประเด็นสำคัญต่างๆ ของข้อมูลที่ได้ด้วยการนำมาเรียงลำดับความสำคัญที่เกิดจากความถี่ของการซักถาม สัมภาษณ์หรือการแสดงความคิดเห็นของชุมชนมาเป็นการวิเคราะห์เบื้องต้น นำมาซึ่งการจัดเป็นข้อเสนอในรูปภาพ รูปแผนภูมิแท่ง ตาราง เป็นต้น เพื่อให้เข้าใจได้ง่าย

3.6 การเขียนรายงานนำเสนอสาธารณะ เป็นการนำเสนอในรูปรายงาน ที่นักวิจัยชุมชนค้นพบจากการลงพื้นที่ในการแก้ไขปัญหา หรือปรับปรุง โดยการเขียนรายงานควมมีใช้เป็นแบบนักวิชาการอย่างแท้จริง แต่เป็นการเขียนรายงานกึ่งวิชาการ กึ่งเล่าเรื่องของนักวิจัยชุมชนที่มีประสบการณ์นำมาเรียบเรียง พรรณนาให้เห็นที่ไปที่มา กระบวนการ ผลที่ได้และแนวทางการพัฒนาอย่างเป็นระบบแต่นำเสนออย่างเข้าใจระหว่างนักวิจัยชุมชนกับคนในชุมชนเพื่อให้เกิดการสื่อสารบนฐานความคิด ภาษาที่เหมือนกัน รวมทั้งนำเสนอลักษณะเวทีชุมชน เพื่อให้เกิดคุณลักษณะการสื่อสารในชุมชนเป็นการสื่อสารแบบสองทาง ที่ทั้งนักวิจัยชุมชนกับชุมชนได้ผลัดกันเปลี่ยนบทบาทต่อกัน (กาญจนา แก้วเทพและคณะ, 2543: 48-49) อีกทั้งได้เห็นทิศทางการไหลของข่าวสาร (Flow of Information) จากบนลงล่าง จากล่างขึ้นบนหรือจากระดับเดียวกันเป็นแนวนอน จะเกิดหลายๆ มิติของข้อมูล

3.7 การใช้ประโยชน์จากงานวิจัย การนำงานวิจัยชุมชนไปใช้กับชุมชนได้นั้น ควมมีได้นำไปบังคับให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงทันที แต่เป็นการช่วยกันหาเหตุผล สร้างกระบวนการในการหาผลลัพธ์ที่สามารถแก้ไขหรือปรับปรุงในประเด็นนั้นๆ ที่สนใจ โดยให้ชุมชนตระหนักถึงการสืบค้น การแก้ปัญหาด้วยชุมชนเอง และการมีส่วนร่วมเชิงบูรณาการแบบองค์รวม (นงนภัส คู่วรรณู เทียงกมล, 2554: 251) เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่เป็นหุ้นส่วน มาปรับทัศนคติที่ดีต่อการปรับเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น ถือว่าเป็นหลักการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

งานวิจัยแก้ไขปัญหาชุมชน

งานวิจัยเป็นการคิดอย่างเป็นระบบ ที่สามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนได้ แต่ในทางปฏิบัติจะพบว่าปัญหาของชุมชน มีความซับซ้อนที่สัมพันธ์กับหลายๆ สาเหตุที่ร้อยเรียงพันกันอย่างไม่สิ้นสุด อย่างไรก็ตาม การพิจารณาเป็นส่วนของการแก้ไขจากจุดเล็กๆ แล้วค่อยพัฒนาไปอีกจุดของปัญหา ก็จะสามารถแก้ไขปัญหาได้ไม่ช้าก็เร็ว ดังนั้น การแก้ปัญหาที่เหมาะสมโดยมิได้นึกคิดเอาเองของใครคนใดคนหนึ่ง หรือเพียงผู้นำชุมชน แต่เป็นการการนำแนวทางการวิจัย ในการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นกระบวนการ ระบบ ตรวจสอบได้และชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมได้ทุกขั้นตอน (สมพันธ์ เตชะอธิก, ธนาคาร ผินสู่วและจตุติมาพร พลพงษ์, 2560: 7-24) ดังนั้น

การวิจัยจึงเป็นเครื่องมือที่ชุมชน ชาวบ้านสามารถที่จะนำสู่การแก้ปัญหาด้วยตนเอง ในการแก้ปัญหาชุมชนด้วยตัวชุมชนเอง ภายใต้บริบทของแนวคิดชุมชน

กระบวนการเสริมสร้างในการแก้ไขปัญหามุมชนด้วยวิจัยนั้น ต้องมีการสร้างแรงจูงใจเพื่อความสนใจของนักวิจัยชุมชน ที่มีจิตอาสาในการแก้ปัญหาชุมชนให้ดีขึ้น โดยมีการรวมกลุ่มกันในการพูดคุยกันในรูปแบบกลุ่ม แบบบุคคลหรือแบบกลุ่มย่อยๆ ในประเด็นปัญหาที่คล้ายๆ กัน นำมาซึ่งการรวบรวมและเรียบเรียงต่อการจัดลำดับความสำคัญต่อการแก้ปัญหา ในการเริ่มของการใช้วิจัยแก้ไขปัญหามุมชน ต้องมีพี่เลี้ยงหรือบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญในการดูแลหรือฝึกอบรมเบื้องต้น ในรูปแบบการอบรมเชิงปฏิบัติการด้วยการระดมความคิดที่หลากหลายของคนชุมชน มาจัดแผนปฏิบัติการแก้ปัญหา เมื่อมีการวางหลักการที่เหมาะสม ก็มีการดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยวิธีที่นักวิจัยชุมชนถนัด อาจอยู่ในรูปการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนาแบบกลุ่มหรือแบบสอบถามเบื้องต้น ซึ่งในส่วนนี้ต้องมีการพัฒนาเครื่องมือวิจัยในการเก็บข้อมูลต้องมีผู้รู้/ผู้เชี่ยวชาญมาให้คำปรึกษา โดยเทคนิคในการประเมินสภาวะชุมชนหรือชนบทสามารถดำเนินการได้หลากหลายเทคนิค (ครรชิต พุทธิโกษา อ่างในปาริชาติ วลัยเสถียร, 2554: 7-17) ในที่นี้ขอนำเสนอเพียง 3 เทคนิค ดังนี้

1. การประเมินสภาวะชนบทอย่างเร่งด่วน (Rapid Rural Appraisal: RRA) ลักษณะเด่นของการประเมิน คือ เป็นการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interviewing: SSI) เน้นกรอบโดยไม่ใช้รูปแบบตายตัว แต่เป็นการกำหนดกรอบคำถามหรือแนวคำถามให้อยู่ในกรอบ ที่ต้องการทราบ นอกจากนั้น จะเน้นการสังเกตพฤติกรรมต่างๆ เป็นตัวบ่งชี้ในการวัดประกอบ อาทิเช่น กิจกรรมของการดำเนินชีวิต สมาชิกมีอาชีพเสริมอะไรบ้าง เป็นต้น รวมทั้งจะใช้องค์ความรู้หลายๆ สาขารวมกันที่ต้องการเน้นการเรียนรู้ที่ครอบคลุมรวดเร็วและต่อเนื่อง

ขณะที่ข้อจำกัดของการประเมินสภาวะชนบทอย่างเร่งด่วน จะได้กรอบคำถามที่สามารถไหลไปตามสถานการณ์ได้ แต่อยู่ในวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษา แต่ข้อมูลที่ได้ อาจยังไม่ลึกซึ้งเท่ากับการศึกษาแบบมานุษยวิทยา และเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพเป็นหลัก ซึ่งนักวิจัยชุมชนที่มีประสบการณ์น้อย ขาดความเชี่ยวชาญจะจับประเด็นได้ไม่ชัดเจน ดังนั้นต้องมีผู้เชี่ยวชาญเป็นพี่เลี้ยงให้คำปรึกษาอย่างใกล้ชิดในเบื้องต้น

2. การประเมินสภาวะชนบทแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal: PRA) เป็นการประเมินสภาวะชุมชนหรือชนบท ที่เกิดจากการพัฒนาจาก RPA โดยลักษณะเด่นเพิ่มเติมคือ นักวิจัยชุมชนสามารถศึกษาภายในชุมชน ด้วยการวิเคราะห์เองผ่านกระบวนการเสวนากลุ่ม เน้นการเรียนรู้มากกว่าสั่งการให้ชุมชนดำเนินตามแนวคิดตนเอง ในการใช้เทคนิคไม่จำเป็นต้องเริ่มต้นจากองค์ความรู้สาขาใดมาก่อน แต่เป็นการเริ่มจากชุมชน ชาวบ้านที่มีความรู้ ความคิด รู้สึกหรือความเชื่อในเรื่องๆ นั้น นำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้เกิดการโต้ตอบกันเพื่อให้เห็นประเด็นที่สำคัญ เป้าหมายเพื่อให้ชุมชนได้ประโยชน์สูงสุด ที่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและสร้างศักยภาพต่อการแก้ปัญหาของชุมชน

ขณะที่ข้อจำกัดของการประเมินสภาวะชนบทแบบมีส่วนร่วมนั้น ในการเก็บข้อมูลของนักวิจัยชุมชน อาจเก็บข้อมูลไม่ถูกต้องเสมอไปทำให้ได้ข้อมูลคลาดเคลื่อน รวมทั้งในการจัดเสวนาบ่อยครั้งในกระบวนการหาองค์ความรู้ เป็นการสร้างความคาดหวังให้กับชุมชนที่จะสามารถได้รับการช่วยเหลือจากบุคคลภายนอก ส่วน

ในการเสนอความคิดเห็นอาจมีบางส่วน ไม่กล้าแสดงความคิดเห็นอย่างแท้จริง เนื่องจากมีปัญหาเรื่องอิทธิพลของผู้นำในชุมชน ซึ่งเป็นปัญหาที่ทำให้เกิดความยุ่งยากซับซ้อนมากขึ้นต่อการนำปัญหาที่ต้องมาวิเคราะห์

3. การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เป็นยุทธวิธีที่ทำให้ประชาชน ชุมชนหรือชาวบ้านได้มีการรวมตัวกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในการเข้ามาสร้างโครงสร้างอย่างมีระบบ ให้เป็นนักวิจัยชุมชนหรือนักวิจัยท้องถิ่น โดยการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้นมีเทคนิคคล้ายกับแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ที่เน้นนักวิจัยชุมชนในการทำงานวิจัยชุมชนของตนเอง มีกิจกรรม สังเกตพฤติกรรมชุมชนทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ การเมือง สังคม ที่จะได้ข้อมูลอย่างลึกซึ้ง ซึ่งหัวใจสำคัญของเทคนิคนี้ จะเห็นชุมชนเป็นหลักฐานสำคัญของกระบวนการต่างๆ ทุกขั้นตอนในการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาชุมชนของตน ในกระบวนการดังกล่าว สามารถแบ่งได้เป็น 5 ระยะ คือ 1) ระยะก่อนทำการวิจัย 2) ระยะของการทำวิจัย 3) ระยะการจัดทำแผน 4) ระยะการนำไปปฏิบัติ 5) ระยะการติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน

ในการแก้ไขปัญหาชุมชน ต้องคำนึงถึงเทคนิคในการใช้เพื่อประเมินสถานะชุมชน/ท้องถิ่นให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนกับนักวิจัยชุมชนให้สามารถนำเทคนิคไปใช้ให้เกิดประสิทธิภาพได้ดีที่สุด จึงจะสามารถนำมาวางแผนดำเนินการแก้ปัญหาในขั้นตอนต่อไปได้ เมื่อได้เทคนิคที่เหมาะสมต้องคำนึงถึงการวิเคราะห์ชุมชนด้วยการเน้นจากขั้นตอนหลัก 4 ขั้นตอน (นิพนธ์ บุญหลวง, 2561: 25-27) ดังนี้ 1) **สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน** เพราะความต้องการของชุมชนมาเป็นที่ตั้ง ของการนำไปสู่การแก้ปัญหาให้สอดคล้องกับพฤติกรรมของคนในชุมชนนั้นๆ 2) **สาเหตุของปัญหา** การหาสาเหตุของปัญหา ต้องอาศัยนักวิจัยชุมชนที่รู้จักปัจจัยพื้นฐานของชุมชนเป็นอย่างดี ที่สามารถเห็นสาเหตุของปัญหากับความต้องการของชุมชน ซึ่งสามารถใช้เทคนิคได้หลายแบบดังที่กล่าวมาแล้ว 3) **ศึกษาความสามารถในการแก้ไขปัญหา** เป็นพิจารณาถึงนักวิจัยชุมชนที่มีความสามารถ และพร้อมที่จะทุ่มเทในการสืบค้นปัญหาต่อการนำมาวิเคราะห์เพื่อแก้ปัญหาชุมชน 4) **หาแนวทางในการแก้ปัญหา** ต้องมีแนวทางในการแก้ปัญหาหลายๆ วิธีที่สามารถตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนและแก้ปัญหาได้ตรงจุด โดยในส่วนนี้ต้องมีการร่วมมือหลายๆ ฝ่ายในการวางแผน วิเคราะห์ทั้งนักวิจัยชุมชน คนในชุมชนทั้งผู้สูงอายุ คนหนุ่มสาว เด็กนักเรียน กลุ่มผู้หญิง/ชายชนกลุ่มน้อย ผู้นำชุมชน ภาครัฐ ภาคเอกชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการพิจารณาปัญหาพร้อมกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาทั้งระยะสั้น ระยะกลางและระยะยาวเพื่อความยั่งยืน

สรุปวิจัยชุมชนเพื่อชุมชน

การวิจัยชุมชนเพื่อชุมชนเป็นแนวทางการพัฒนาประเทศด้วยปัจจัยพื้นฐานของชุมชนที่เข้าใจ บริบทของตนที่ต้องการพึ่งตนเอง จากการนำเอากระบวนการทางวิทยาศาสตร์ที่มีเหตุและผล ในการแก้ปัญหาชุมชน ซึ่งการทำวิจัยชุมชน ถือว่าเป็นการจัดการกับชีวิตของตนเองและชุมชน ให้เกิดการแก้ปัญหาที่ตรงความต้องการอย่างแท้จริง ที่สามารถนำชุมชน/ชาวบ้านหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการตั้งศักยภาพมาช่วยกันในการจัดการปัญหาอาจเรียกได้ว่า “การมีส่วนร่วม” ที่จะเป็นแนวทางที่นำมาซึ่งในการช่วยเหลือกันศึกษา ค้นหาปัญหา วิเคราะห์ปัญหาและหาแนวทางแก้ไข

การสร้างนักวิจัยชุมชนเพื่อชุมชน คงมิใช่เป็นการสร้างงานเชิงวิชาการที่แน่นแค้น ของขั้นตอนของงานวิจัยเป็นหลัก แต่เป็นการปรับหลักการวิจัยให้กับนักวิจัยชุมชน ในการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์มากกว่าซึ่งจะเน้น “การจัดการความรู้” ที่เกิดจากการสร้างเวทีมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น แล้วนำมาในการจัดหมวดหมู่ข้อมูล ความรู้ด้วยเป้าหมายให้สอดคล้องกันของชุมชนที่เรียงลำดับความต้องการมากที่สุด ของแต่ละกลุ่มให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น ในปัจจุบันการวิจัยชุมชนยุคใหม่จะมีการแก้ปัญหาด้วยตนเอง ฟังพหุภาคีรัฐให้หน่อยที่สุด ดังนั้น การแก้ปัญหาก็เน้นรูปแบบวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ด้วยการประสานทั้งข้อมูลวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพที่จะเน้นให้ผู้ร่วมวิจัย/ชาวบ้าน/ชุมชนเป็นศูนย์กลาง ลักษณะแบบนี้จะได้เกิดมิติต่างๆ จากชุมชนได้มากกว่านักวิจัยชุมชนเป็นศูนย์กลาง นอกจากนั้นมีการยกระดับให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในรูปแบบการขยายเครือข่ายให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ๆ ของชุมชนอื่นๆ ว่ามีแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ประสบด้วยวิธีการใดบ้าง รวมทั้งแนวทางการพัฒนาต่อยอดของการแลกเปลี่ยนให้เป็นสังคมพหุลักษณะทางวัฒนธรรม

การขับเคลื่อนวิจัยชุมชนเพื่อชุมชนต้องเริ่มจากมีการพัฒนานักวิจัยชุมชน ที่ต้องมีองค์ประกอบหลายๆ ด้านที่สำคัญ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรม คือ การรวมกลุ่มให้เกิดพลังจากการมีอุดมการณ์ที่เหมือนกัน ที่สามารถสร้างความเชื่อมั่นให้กับชุมชน และชาวบ้านมาช่วยกันแก้ปัญหาชุมชน และมองงานวิจัยเป็นเรื่องปกติที่อยู่ในชีวิตประจำวัน เพียงแต่เกิดจากการสังเกต ทดสอบ ทดลอง จดบันทึกและรับฟังความคิดเห็นของทุกๆ ฝ่ายอย่างเข้าใจที่ต้องคิดอย่างเป็นระบบ อย่างมีขั้นตอนได้อย่างแม่นยำ รวมทั้งต้องเลือกเครื่องมือหรือเทคนิควิธี ในการทำงานวิจัยชุมชนให้เหมาะสมกับชุมชนนั้นๆ หรือถ้ายังไม่มี ความชำนาญเพียงพอ สามารถเชิญวิทยากรที่เชี่ยวชาญมาเป็นพี่เลี้ยง อบรมปฏิบัติการในเบื้องต้นได้ จากการขอความร่วมมือกับภาครัฐ ภาคเอกชนหรือมหาวิทยาลัยในท้องถิ่น มาช่วยเป็นพี่เลี้ยงในประเด็นนี้หรืออื่นๆ ที่ยังไม่ประสบการณื ดังนั้น การยกระดับชุมชนให้เกิดพัฒนาอย่างยั่งยืน มิใช่เพียงรอภาครัฐบาลมาช่วยเหลือเท่านั้น สิ่งสำคัญที่สุด คือ การยกระดับชุมชนจากภายใน ที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ทุกอย่างให้เป็นงานวิจัย ทดสอบ ทดลองของตนเอง โดยในลักษณะดังกล่าวจะทำให้ชุมชนสามารถสร้างความยืดหยุ่น ปรับตัวให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาอย่างมีเหตุและผล ผ่านงานวิจัยชุมชนเพื่อชุมชนจากคนชุมชนที่ร่วมกันเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน

เอกสารอ้างอิงประจำบทที่ 8

- กชกร ชินะวงศ์, บรรณาธิการ. (2548). **งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น สื่อความหมายผ่านฐานคิดและประสบการณ์.** เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), สำนักงานภาค.
- กาญจนา แก้วเทพและคณะ. (2543). **สื่อเพื่อชุมชน: การประมวลองค์ความรู้.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- คณะพยาบาลศาสตร์แมคคอมิค. (2558). **การวิจัยที่เน้นชุมชน.** เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยพายัพ.
- ครรชิต พุทธิโกษา. (2554). **คู่มือการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ฉบับสมบูรณ์.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- คำธณ นิมนงค์. (2559). **กระบวนการสนับสนุนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนของประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงครามโดยผ่านการทำงานร่วมกับกลไกหนุนเสริม.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. วิทยาลัยพัฒนศาสตร์, สาขาชนบทศึกษาและการพัฒนา.
- จำนง อติวัฒนสิทธิ์. (2558). **การวิจัยชุมชน โดยชุมชนเพื่อชุมชนในยุครวมกลุ่มเป็นชุมชนเครือข่ายเศรษฐกิจและสังคมอาเซียน.** วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร., 6(2), 1-8.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2548). **แนวทางและวิธีวิจัยสังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด.
- นงนภัส คู่ขวัญ เที่ยงกมล. (2554). **การวิจัยเชิงบูรณาการแบบองค์รวม.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิพันธ์ บุญหลวง. (2561). **แนวทางการจัดการชุมชนต้นแบบบ้านทุ่งศรี จังหวัดแพร่.** กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร หลักสูตร การป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ 60 ประจำปีการศึกษา พุทธศักราช 2560-2561.
- บุญส่ง นาแสวง. (2556). **กลยุทธ์การพัฒนาสังคมของประชาชนชาวบ้านจังหวัดขอนแก่น.** ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เบ็ญจมาภรณ์ แดนอินทร์. (2562). **โครงการวิจัยกระบวนการสร้างเศรษฐกิจชุมชนบนฐานวัฒนธรรมและทรัพยากรของชุมชนด้วยกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดพะเยา.** กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกว.).
- ประเวศ วะสี. (2548). **งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภารกิจสู่ชาติ.** ในสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค, **งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น: สื่อความหมายผ่านฐานคิดและประสบการณ์** (น. 5-13). กรุงเทพมหานคร: ผู้แต่ง.

- ปิยะวัตติ บุญ-หลง (2548). ฐานคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ชาวบ้านทำวิจัย?. ในสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค, งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น: สื่อความหมายผ่านฐานคิดและประสบการณ์ (น. 15-22). เชียงใหม่: ผู้แต่ง.
- พัฒนา กิติอาษา. (2548). วิจัยท้องถิ่น: เอ็ดจิ้งซี. เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), สำนักงานภาค.
- รุ่งวิจิต คำงาม. (2552). กระบวนการและวิธีการศึกษาข้อมูลในงานวิจัยท้องถิ่น. ในเอกสารสรุปเวทีฝึกรวมนักวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดศรีสะเกษ วันที่ 7-9 เดือน สิงหาคม พ.ศ. 2552 ณ ศูนย์พัฒนาการเกษตรภูสิงห์ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อ.ภูสิงห์ จ.ศรีสะเกษ. ศูนย์ประสานงานการวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดศรีสะเกษ, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น.
- ลักขณา วงศ์ยะรา. (2550). การวิจัยท้องถิ่น: กรณีศึกษาโครงการศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นพื้นที่ภาคกลางและภาคตะวันออก. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหิดล. บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาพัฒนาชนบทศึกษา.
- วิจารณ์ พานิช. (2553). การบริหารงานวิจัยแนวคิดจากประสบการณ์. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ศิวพร ละม้ายนิลและคณะ. (2562). กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน: บทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบ. วารสารพฤติกรรมศาสตร์เพื่อการพัฒนา., 11(2), 78-97.
- สมพันธ์ เตชะอธิก, ธนาคาร ผินสู่วและจตุติมาพร พลพงษ์. (2560). คู่มือการวิจัยแก้ไขปัญหาชุมชน (Problem Solving Communal Research: PCR). ขอนแก่น: หจก.ขอนแก่นการพิมพ์.
- สุวิมล ว่องวาณิช. (2562). การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.